

- 4) Nunbait, Bayona'n edo, ikastaro bereziak edo hilkura berezi batzuk gutxienez antolatu; uda-ikastaroak bezela.
- 5) Erdal-irakasleen artean euskal-irakaskintzaren asmoa zabaldu.
- 6) Euskal-pedagojiari buruz aldizkari berezi bat argitaratu; ortarako, orain agertzen dan *Ikas'ena*, artaz biur liteke.

Gaur gure Erri osoan barna irakasten ari diran geyenengan ez dago, eskerki, euskerarenganako ardurarik; iñori ez edo dio buruak ematen euskera beren irakasketan iñoiz sartu bear-izango danik, gutxiago beste gaiak irakasteko bidez iñun eta iñoiz erabiliko dala. Oientzat eta guzientzat bearra izango da zabalkunde egoki bat egitea, auziaren berri zeatza ta gure Erriarentzat duen garrantziarena izan ditzaten. Ortarako len aipatu dugun euskal-pedagojiari buruzko aldizkaria izango litzake berebizikoa.

Erritarren artean ere uzkur izango dira asko ta asko, euskeraren ikastea ontzat artzeko ta, Erriari bearra zaion bezela eskoletan eta ikas-tetxeetako irakaskintzan bidez erabiltzeko. Orrengatik zabalkundea asko edatu bear-izango da, elburu ta bearra, guziengan sartzeko asmoz.

Itz-bildumak eratzeko esondatzen dugun bidea, beste elburu baterako ere oñarri ona izango genuke: Euskeraz bakarrik egin bear dan iztegi aundi bat egiteko; bertan, noski, itz bakoitzak adierazten duena, ertsiki, euskeraz emateko.

Eta lenengo irakaskintzari buruz, egitarau onen lana ona izango balitz, gero bigarren irakaskintzan ere jarri liteke, bai ta beste mail eta beste gai berezietan ere.

1963'garren iraillan.

Euskal Kulturaren Alde

EUSKERA BATXILLER - MUTILLENTZAT

Nere ikasleekin zer egiten dudan agertzeko eskatu zait, eta honetara xe noa lerro hauetan. Nere iduriz, irakasleok elkarren berri behar dugu jakin, eta lan hau elkar-hizketa honen atari gerta baledi, uste dut ez litzakela lan arras alferra izango.

Egiten dudanaren alkantzua konpreni dezagun, behar dugu lehenik jakin zein jende dudan nere klasean. Hara:

— 14'tik 17 urtetarainoko mutillak. Batxilleratoko laugarren eta bosgarren urteak.

— Klase honetan denak euskaldunak dire: 18 bosgarrenean, 31 laugarrenean.

— Batzuek ez dakite euskera haundirik. Hiru urteetan zehar guziek idatzi dute zerbait. Irakurtzen ba-dakite, ta gramatika-puska bat ere bai.

— Baserritarrak, 15 dire bosgarrenean; 19 laugarrenean.

— Kaletarrak, 3 dire bosgarrenean; 12 laugarrenean.

— Bizkaitarrak, 3 bosgarrenean; 4 laugarrenean.

— Gipuzkoarrak, 15 bosgarrenean; 27 laugarrenean.

(Klase-lanerako, gipuzkoar bezela kontatzen ditut bi napar: baztan-darra bata, ta lizarragatarra bestea).

BATXILLERATUAN, EUSKERA IRAKASTEKO, BEHAR-BEHARREKOA DUGU POESIA EMATEA (1)

I. ZERGATIK BEHAR DA POESIA?

1. *Giza-bideek eskatzen dutelako.*

Giza-izakia osotasun bakar bat da: adimen - irudimen - edermen - oroimen - nahimen - zentzumen... Guziok gizakiak dire ta sakabanatueziñak. Arimari ahalmen-zirrikitu batetik, hau da, gramatika hutsez, mintzatu nahi izatea zozokeria bat da, gizakontrakoa.

Gizonaren arima dantzari-taldearen idurikoa da, ta bere barne-bitza jatorra makilla-dantza bat. Doiñu bakarrak zortzi-hamabi gizon jartzen ditu dantzan. Bakoitza guzientzat ari da, ta ez dezake iñork berekasako dantzarik asma; doiñu bakarraren deira talde osoak erantzuten du, ez denak berdin, baiña bai orok elkarrentzat. Honelatsu da giza-arima ere: ahalmenak ez dute sekula bakarkako aurrekurik. Ideia batek, sentimenduak... ahalmen-talde dena jartzen du ekiñean eta batabestearen zerbitzuan. Holakoxea da giza-izaera.

(1) Poesia, ez da hemen bertso. Aipatzen duguna literaturaren argia ta ederra da: Jainko-izadien gozoa ta lillura hitzetan elurtu ta isuria. Mintzaira, poesiaren mirariz, eder bilakatzen da: horra literaturaren jatorria.

Norbaitek gure arimari dei egin nahi badezaio, ez dezala ahalmen bakarrarentzat soillik izan liteken doiñurik jo, gizonaren batasun-kontra ariko bailitzake: gure ahalmenak elkar-nahasiak daude ta, hizkuntza bat erakustean, gizon osoari begira jardun behar dugu.

Gure barnean, giza-izate osoa esnatzen da egunsentiko xori-txiuntaren deira, ideia baten sorginkeriaz: millaka burutapen zahar iratzarriko dire hitz-berritze baten eragitez. Eta sentimendu bakarrarekin ere berdintsu: lehenengoaren ondotik milla oiartzun jeikiko dire arimako ahalmen-ibar eta haranetan. Gizona, beraz, ahalmen guziekin ari da bere ekiñean: osokiro.

Giza-moldadura ta izan-modu hau ukaeziña da. Gizona ez da apalaz osatutako gela bat. Euskal-irakaskintzak gizonari begiratu behar dio, ta ez arima'barnetik larrutu ondoren, honen azalarekin, adimen-larruarekin, gelditu. Euskera ez dezakegu eraman gure arima-gelara urretxindor triste ta mutu baten antzera, kaiola itxi batean. Ideiek eta sentimenduek libre behar dute izan arima-kolkoan. Xori librearen iduriko (hizkuntzak gure gizatasunari zor dion zerbitzuan leial, gramatikakeriak ahazturik), euskerak zeru ozkarbi denak kurri behar ditu aldenik alde. Gramatikakeriak, teknika delako, barneko euskal-oiartzunak hesitu egiten ditu ta hil. Ez gaitezke, ba, hemen gelditi. Hori ere bai, hori bakarrik ez. Bestela, delako euskalzaletasun batekin, euskeraren eta gizatasunaren traidore ta saltzaille izango gera.

Eziketak gizatasun-bideak iriki behar ditu. Hau da goiko horretatik datorkigun ondorioa. Gizagintza da irakasleen lana. Herriari begira ta herriari so leloturik, gizonaz ahazten denak, hau da: euskera irakatsiaz, herritasun bat gorde nahi lukela-ta, ikasleen gizatasunak herritasun-ur epeletan beratzer a doanak ez du irripar ezirik merezi. Gure edukazioak umanismo izan behar du, ots: gizaahalmenak oro ekintza bakar batean jartzen ahalegindu, ta gizona, abaniku eder baten antzera, alde orotara iriki behar du. Benetan euskal edukapenik nahi baldin badugu, ekin dezaigun giza-bide honi, baita euskera irakastean ere.

Sar dezagun euskera bein betiko ta sekula guzietarako edukazio jatorraren bideetan. Gizonok gere baitan daramakigun orkesta isil eta aberatsa esnatu behar du edukatzailleak. Eta gramatika-behatz bakarrez doiñua sortu nahi luken irakasleak zer-nolako orkesta-aidea ukanen du ikasleen arimengandik? Euskal-klaseetan ez gakizkiola mintza matematika-enteleguari bakarrik. Ez dugu oraindik aski gramatikatik, baiña bai zenbait gramatika-zarpilkerietatik.

Bai, ba-dakit. Esaten ditudanok teoria lausoak direla jaurtikiko dit norbaitek; baiña euskal-ikastoletan ibilli zeratenok konprenituko dida-

zute. Mme. Staël'entzat, eziketa jakin-sentitzeak parean aitzina eramatea da. Nik ezin ikusi, ordea, gramatika maitagarriak zein eder-sentimendu eman dezaioken gizonari. Honegatik dio Alba Pelayo'k: Ederraren edukazio-balioa ikusi ez duenaren itsukeria bai dela galanta; nun arki liteke izan ere gazteria sakontasunean hobeki zuzen dezaken biderik?

Estetika ahazten duenak ez dezake inōlatan umanismo egiazkorik egin, ezta edukazio jatorrik eman ere, ezta euskaltasun zuzenik sortu ere.

Kofesa dezagun: euskerak umanismo-lana egin behar du. Euskerari sakontasuna eman behar zaio gure izpirituetan; gure mintzairari giza-goibearen neurria zor diogu, giza-leialtasunez jokatu nahi badugu beintzat. Euskalduna ez da lehenen gizon ta ondotik euskaldun, konejuak lehenbizi abere ta ondoren koneju ez diren bezelaxe. Giza-errotik bertatik dator euskalduna euskaltasunez jantzia. Ta gizatasunari dagokion sakon-zabaleko euskera eman behar zaio ikasleari. Hau nahi ez baldin bada, aitor dezagun gaurgero gure euskaltasuna, zenbait udaratiarren antzera, galtza motxekin uzteko asmotan gabiltzala.

Asmoak bestelakoak baldin baditugu, berriz, on-har dezagun bertanbera umanismo-bidea. Izan ere ez da gizatasun horren neurriko euskerarik izango, gizon osoa zehar eta giza-ahalmen guzien medioz lan egiten ez bada. Giza-arimaren erdi-erdian, bihotz-bihotzean, zuzter-zuzterrean landatu behar da euskera, hortik denboraren poderioz sustraiak izpiritu guzira zabal ditzan. Honela, landareak gogo osoaren zumoa izango du, edozein gogo-izpi ikutzea euskal-zuzter bat mugitzea izango da. Orduan, euskera barnetik deserrotu nahi lukenak arima osoa oiñaze-samiñetan jarriko luke. Gure gizaera euskeraz mamitzen badugu, hizkuntza umanismo bidez eman zaigulako, ez da munduan gu deseuskaldundu gaitzaken indarrik.

Euskerak, gizatasun osoari begira dela, bete behar du bere zeregiña, ez baitezake gure gizatasunetik fitsik ere arbuia, euskaltasunaren etorkizunak berak ere horixe galdatzen baitigu.

Ta hitzak? Zer dio hitzak guk darabilkigun honezaz? Hitza beti izan da misterio. Bere baitan giza-izpirituaren beraren taupada daramaki, hitzaren erraietan bizia isuri baitu gizonak. Hitza ez da ideia soillik, ideia maitemindu ta enamoratua baiño: ideiarri gizonaren sentimendu, irudipen eta intzirriak erantsi zaizkionean, hitza argitara jaio diteke.

Inōrengandik hitza jasotzean, Giotto'k eta Spagnoli'k pintatu diguten hura berritzen da. San Frantzisko'k hitz-egiten die bere xoriei ta, bukatzearekin, han doaz denak egalari munduaren lau parteetara. Honen pareko zerbait dugu guk ere izpirituetan: hitzaren ideia atzeman orduko, isilpeko sentimendu aunitz esnatu ta egadan doazkigu arimaren

urdiñean. «Ama» esango zait, baiña ama hori ez da mundura gizaki bat ekarri duen emaztekoa bakarrik. Hitzak inguru oparoa du: honela edo hala maitatu nuena da ama; egun batez eskoba-kirtena nere iztarrean hautsi zuena; bestean, gaixo ta triste nengoelarik, lau musu luze eman zizkidan emakume maitagarria... Bai, hitza sentimenduz troxaturiko ideia da, ta areago, zenbaitetan sentipen hutsa ere bai.

Gramatika sentipen-iturri izan ote da iñoiz? Euskal-aditza naiz sufijoak ikastean, bihozkada asko jaso ahal dituzue gramatiketatik. Behin egin dut gramatika-lan bat, baiño amodio-gose zeratenok ez joan, mesedez, hara.

Arrazoikeria hutsaren lejiiaz hitzak sentimendu oroez garbitzen baldin baditugu, azkenean ideia bera ere erre egingo dugu. Unamuno'rentzat hizkuntza izpirituaren odola da, ta odol hau ez dezakegu gure barne-sentimenduen lisibarako erabil. Ez. Aintzira batera bota ahal duzue iñoiz harritxo biribil bat? Hara nola joan zen barnera, ideia adimenera bezala, ta ikus nolako uhiñak uraren loan, hitzak gure ariman biztu dituen sentimenduen iduritzat.

Hizkuntzak giza-izpiritua darama bere kolkoan, ta ez zaigu zillegi aberastasun hori ideia elkor batzuetara herstea. Gaurko euskaldunok denok konprenitzen omen dugu erdera; hau dela-ta, noiznahi egin omen dakiguke erderaz: predikuetan, mintzaldietan, irratian, errezoetan... Hau-xe bai dela zozokeria geometrikoa! Euskaldun arimak konzetu poligonuz egiñak ote ditugu, gero? Holako jende «pratikurentzat» erantzuna: bai ulertzen dugu erdera, zuek baiño langilleagoak geralako; baiña ez dugu berdin maitatu ta sentitzen, zuek bezin gizatiar baigaituzue. Ideia maite dugu, baiña areago amodioa.

Gramatika hutsak nahiz hizkuntza-teknikak eman ez dezaiguketena literaturak eskeiñi beharko digu.

Zergatik ez euskaldunon eder-sena euskeraz ezi?, galde dezakegu literaturari xuxenagoan begiratuaz. Euskaldungoa, artistaren euskaltasuna, gorde nahi bada, baitezpadakoa da hau. Guk ere, Euskal-Herrian, ba-dugu zoriean eder-sentimen bat, bere hortan iraurarazi ta bizkortu behar duguna.

Gizonak edonun idoro dezake edertasuna, ta ikaslea euskeraz ikustera bultzatzen ez badugu, edertasun horiek denak, izaki guziak, euskeraren etsai billakatuko dire, honela erdera izango baitu edertasunak jario-bide. Ez ditzagun laga besomotz euskal-gogoak, eder senaz moztu ta irendurik. Bide honetan lanik ez egite hutsa euskaldungoari saldukeria bat egitea da. Itsumenik frauko ba-dugu lehendik ere, gehiago sortu gabe. Idek ditzagun gure leihoak ta beha eder-mundu miresgarrira!

Eder-sena euskeraz esnatzea ahazten badugu, begira zer gerta daki-guken: mutillik azkarrenak eta argienak literatura-mundurako erbestean jaioko zaizkigula. Ez pentsa, gero, hau dena nunbait, noizbait eta nolabait jazo diteken ezbeharra denik. Ez, zoritxarrez! Izenak ere eman litezke norbaitzuk gogoratuaz.

Labur dezaizuedan honezkero ibilli dugun bidea. *Lehenen*, giza-oso-tasun bakarraren izenean eskatu dut poesi-edukazioa, gramatikaz ez dezakegula gizatasun hori ase-ta. *Hurrengo*, euskerarekin ezi egin behar ditugula gure mutillak esan dut, eta edukazio honen babesean literatura-bandera zabaldu dugu. *Hirugarren*, euskera umanismo-lana egitera bortxtua dela iruditu zaigu, esan nahi baita, giza-ahalmen orori begiratu behar zaiela, ta honetarako, berriz ere, ez dela aski gramatika. *Azkenean*, ikusi da gramatika-bidea ez dela nahikoa hitzaren ondo-sakona ta maitasuna dastatzeko, ta hizkuntzaren haundiak zerbait goikoagorik eskatzen digula: poesia.

Horra gure baso honetako bidetxigorrak. Gizonaren eta mintzairaren literaturarako deia erakusten digute gramatikaren eskasiak eta ahul-tasunak. Nolabait ere, hau dena arrazoi-bide negatibua da, baiña ba-da beste arrazoi sakonago ta jatorrago bat: eder-sentipenaren bikaiña.

Eder-sentimendu jatorrak arima-barnean duen edadura ikus dezagun. Agian, mistika-momentu zenbait salbu, nekez idoro liteke eder-sentimenduak baiña ahalmen gehiago ekiñera bultzatzen dituen ezer. Hementxe ari da izpiritua oso-osorik jardunean. Rizzi'k garbi esango du: estetika-esperientzian gizon osoak, pertsona denak, atzematen du objektu osoa: zentzuek ba-dituzte kolore ta doiñu-hots, adimenak baita forma ta ideiarik, irudimenak zenbait dastagarri, maitamenak nun lilluratu... Ta hau dena egintza bakar sorgiñean! Poesiak ez ahal dizue sekula halako eziñegon zerutiar bat barnerratu? Ez zaituzte iñoiz gozamen ase ta freskoz bete? Horra, ba, ederraren muin maitalea.

Eder-sena, instintua, ez da noiznahi bazter dezakegun zerbait. Passeri Pignoni'k esango digu: haurraren arima-moldaduran oiñarrizkoa da eder-sena, ta derriorrekoa mundu-ingururako bide bezala. Sen honen zabaleroa arimaren beraren edadura-parekoa da: ahalmen guziengan diardu, ta hauek denak sen horren zerbitzuan ari dire. Beraz, eder-esperientziaren bidez arimaren zabal-goibehe guzietan ukan dezakegu eragin gizatiar bat, eta guk nahi badugu, eder-esperientzia euskeraren zerbitzuan ta zerbitzurako jaio ta izan dakiguke. Baiña poesia gramatikan, hizkuntzaren kalaberaz egiñiko presondegi horretan, ito nahi badugu, ta ikasleak elkorkeria hauekin lotzera erabakiak baldin bagaude, beste nunbaitetik helduko zaie poesiaren ederra, ta orduan, noizbait gure armarik

onena izan zitekena, horra etsaiaren eskuetan geure kontra ta gure ondamentitan. Ikus nola lagun dezaiguen gure itsukeriak!

Ta oraindik ba-du eder-sentimenduak balio ahaztuezin bat: izadi-ganaiñoko biderik erosoena dela, jatorrena. Erlijio-sentimenduak misterioaren atarira eramaten gaitu; sentipen honen xirripak garbitu egiten dizkigu begi lausoak. Erlijio-sentipenak, materiaren behelaiñoz ikusieziñak zitzaizkigun zeru-goiak erakusten dizkigu: elkar ikusi gabe ere, esku emanda ibiltzera sakatzen ditu gizona ta misterioa.

Moral-sentimenduak gizona bere egintzeekin erlaziotzen du. Gizonagandiko egintzek ba-dute zerikusirik giza-izaerarekin, ta honen menpean neurtu behar ditugu. Eder-sentipenak, berriz, beste erlazio bat sortzen du, gizona errealidadearekin har-emanetan jartzean. Munduaren izakia bizikiro edoski dezagun, eder-sentimendua behar da.

Bai polliki esan digula Sartre'k munduaren eskasia: «Gauzak, bide-erdia bakarrik ibilli duten ideiak dire». Zugaitza, izar bat, hilargia, intza...: guziok izan ez baitire beren izangure, izan-gose, izkutuak nahi luken hainbat, eta guk, geuk, amodioz eta sentipenez osatu behar ditugu. Eginkizun honetarako bi tresna ditu gizonak: astrazioa ta estetika-sentimendua, baiña bakoitzak du bere zeregiña.

Estetika-sentipenak, izadia atzeman eta osatzean, betekizun hauek ditu:

a) Irakurleak jaso dezala olerkariaren mundu antzaldaturia objektibitate ta sujetutasun osoan.

b) Izadia, bizipen universalista batean atzeman, artea guziona ta guziontzakoa baita.

d) Ikaslea askatasun-ekintza batera behartu, artea bere izaeraz zeharo librea baita. Honela, gaztearen libertade-eskeari irten-bide bat ematen diogu.

Lehenen bi puntu horiek ez ditezke beste medioz ardiets, eder-esperientziak ez bada. Izadiaren bizipena, ta ederraren bidezkoa hain zuzen, beharrekoa zaigu gizonari, ta eder-esperientziara bultzatzen ez dugun mutillari izaera-behar hau egarritan uzten diogu. Gizonak deika dauka mundua, baiña dei hau eder-antenez bakarrik sar dakiguke bihotzera: antena hau zokoratu nahiz apurtzen duen maisua izadiaren eta gizonaren hiltzaillea, asesinoa, da. Sasi-maisua! (M. Dufrenne).

Eder-sentipenak munduaren esperientzia berri bat ematen digu: estilo bat, estiloa mundu-bizitzen ikus-molde berezi bat baita. Honegatik, estilorik ez duena gizon eskasa da, pobrea bere pertsonaren sakonean.

Metafisika ta psikologia-kutsuko arrazoiketaok utzita, gogora deza-gun euskaldunok ere umanismua dugula, ta izan dugula, elburu. Euskal-Herrian ba-dakigu ez dela edozein nahi bezin gizabete. Gizongaiak ideial honetara eraman behar ditu edukatzailleak, ez dugu gizaxkarik nahi iñun. Orain urte bete lagun bat joan zen, Meza Berrirako, bere herrira, ta haurtzaroko lagun batekin topo egin zuen. Hamahiru urte ziren elkar ikusi ez zutela. Harrezkero zenbait bizi-bidaia egiñak! Ta gazte harek, mirestuta, isil-une batean goi-beheak begiratu ondotik, hauxe esan zion praille lagunari: «Bai, hi gizon egin haiz».

2. *Biderik baliotsuena dugulako.*

Ederra maitagarri denez, berebiziko inportantzia du urteotan. Hamalau-hamazazpi urteko gizona maitasunera jaiotzen ari da. Bere bizitza arrosa-pilpira gorritz asean dabil, eta maitagarri orori besarkatu nahirik bizi da. Honegatik, indar eta egarri hauezaz balia gaitezen euskeraren onerako. Baiña gure euskal-klaseetan eder-maitakizun gozoen ordez, gramatika-ozpiña eskeintzen badiegu, segurki ez dugu gazte-multzo haundirik irabaziko.

Eder-gose hau euskeraz asetzen bada, sekula-sekuletan maitatuko dute gure ikasleek arbasoen hizkera, eskerronez begiratuko diote. Eder-raren bidea lora-bidea da, poz-iturriz ezatua. Hementxe dario gaztetxoak behar duen lilluramendu-arno gozoa. Zillegi balitzait, edertasuna mistikuen gezi leguna dela esango nizueke. Gomuta Santa Teresa'ren gezi-zauritzea. Behin jasan duenak betiko du barnean.

Gramatikakeriak elkorrak direlako ere behar dugu literatura. Zergatik ez ditugu, ba, emango beharreko zaizkigun hizkuntza-arau horiek azukre gozotan bildurik?

Euskal-poesia oparoa da. Ez diteke idoro euskal-literaturan ezer helduagorik. Orain aipatzen dizuedan poesia, bertso-poesia da noski. Hain zuzen, urteotan, Batxilleratoan, behar dugun literatura-mota da gure artean mardulena. Ba-dago nun autaturik. Hori bai: aukeratu egin behar da, ez baitago —nik dakidanez— ikastoletarako behar litzaken antologiari.

Mutilleri lehenbaitlehen erakutsi behar zaie gure poesia, beren gozontzat eder-bazka nun topa dezaketen adieraziaz. Ederzale baldin bazerate, segur naiz: ba-duzue olerkari autaturen bat, zuentzat oso-osokoa dena, zuen eder-egarria asetzeko ur gardena. Nik ba-ditut nereak: Juan Ramón, Tagore, Otero, eta liburuetatik Gerardo Diego'k eraturako *Poesia*

Española Contemporánea, Antología erderazkoen artean. Euskeraz, berri: Aita Gandiaga'ren *Elorri* ta Josepe Azurmendi'ren poema argitaragabeak. Izpiritua erorita dudanean, arima zimeldurik daukadanean, horiek dire nere adiskide ta poz-emaille. Izadiak barnea berritu dezaigun, lehioak behar ditugu; aipatu horiek dire nereak. Idek ditzagun gazteen izpirituak, bihotz-kutxak, hor kolkoan, ederraren ditzira sar dakien. Ta bereziki, erakus dezaiegun Euskal-Herrian ditugun aberastasunak, millonarioak baigera poesian. Txunditurik geldituko zaizkigu, gaiak eskatzen duen jatortasunez agertzen badiegu.

Erderaren pareko izan gaitzen ere behar da Batxilleratuan poesia. Erderak bere ikaskaiak ditu urtean-urtean maillatuak. Euskerari itxura onik emango badiogu, jantzi berdiña nahiz hobea zor diogu. Bestela, gure mintzaira bigarren maillakoa gertatuko da. Honek ondorio gorrak ditu.

Direla zenbait urte Ikastetxe bat ezagutu nuen. Ba-zen han ikasleek izkribatzen zuten aldizkari bat, euskeraz ere ematen zen zerbait. Ta euskeraren tamala!, besterik ezin zutenek euskerari heltzen zioten. Gure hizkuntza zen han eskapa-bide bakarra, edonork zezakena baitzen... Baiña urteen buruan ba-dakit gauzak aldaturik direna: ikastetxe honetako mutillik argienek —esan didatenez— euskeraz egiten dute gaur. Garai baten erbesteko lantegietara joango zirenak, orain euskeraz ari dire: euskerari begirunez eta itzalez begiratzen zaio. Ta diotenez, hau dena gramatika-husteria batzu ahaztu direlako. Euskera itxura-hobeturik dabil orain. Beste ikastetxe nagusi batean ere berdintsu: jaio zen egun batez errebista bat, eta bapatean ikusi zen han idazteko haiñakoak gutxi zirena. Harrezkero euskerak errespetorik haundiena du, intelektual prestijio bat-edo du. Eta dena mutillik argienak bertan ari zirelako. Bai, euskerak zerbait haundirik egingo badu, gizon hauen zai dago.

Bide erosoena hauxe du, poesiarena. Hizkuntza bere zilborrari begira ausnarketan hastean, bildurtzeko da ez ote duen itsuskeriaren bat egingo. Gutxienik narzisismua da hori. Zerbait eman-behar gorrian jartzen ez badugu, gure aholku denei galdera honekin erantzungo die ikasleak: «Ikasi, ikasi... Zer deabrutarako, gero?» Gizon haundia egiten denean gauza ederrak egingo dituelakoak ez du gehiegi urduritzen. Hor, klasean bertan, eman dezaiogun zerbait adierazi beharra, ta beharkizun hau euskeraz sortu baldin badiogu, bere zerak holaxe agertu beharrean aurkituko da. Ederra euskeraz jaioa ikusi du, euskal-jantziz bizitzen ikusi du, ta honen ondoren nola demontre eman lezake hori dena euskeraz ez bada? Gramatika ere, bide batez, ikasi egingo du. Ikusia baitu mintzaira zarpillak ez duela barnean edertasunik gordetzen. Gramatikatik

behar diren denak azter ditezke poesi-komentario on batean, geroxeago ikusiko dugun bigarrenean bereziki.

Euskera etorkizun-argipean jarri behar diegu gure ikasleeri. Ba-dela hor bide ederrik adierazo behar zaie mutillei. Zein mutikok ez du, noiz-bait, berekiko esan: «Nik idazle izan behar nikek...», ta agian gehixeago: «... kapaz nauk-eta». Ilusio hau ez da agian aitortuko, baiña bai barnean, txinbeleta maitagarri baten antzera, begira-begiratuko. Epitetu polit bat eman denean nahiz lantxo egoki baten ostean nolako poza mutillarena: zer esango ote dio, gero, maisuak?

Gaztea jaioko da, bai, egun batean eder-mundura, hau ere jaiotza baita. Oi euskal-klasean izango balitz! Lehen eder-musu hau euskeraz balitz, harrezkero hor genuke izadi oso bat euskaldungoaren alde. Izan ere hain da hunkigarria memento hori!

Oraindik gogoan dut une hura. Hamasei-hamazazpi urte nituen. Hazitxo beraz. Zenbait izerdi ordurarte, nunbait bizi zen ederra ikusi ta ikutu nahirik; baiña eziñak ninduen gatigu: beti haruntzaxeago zebillen ikusieziñeko ilusioa. Ta, hara!, bapatean eskutaratu: bera etorri zitzaidan, ez nintzan ni mogitu, ta neure eskuetan nuen edertasuna! Udaberriko arratsalde bigun bat izan zen; egun haretako azken ikas-ordua. Eguzkia epel-epel erortzen Errigoiti-aldetik. Mutillok ikasten geunden. Ba-dakit oraindik nun nengoen eserita. Leihoak zabalik zeuden. Urte haretan baizen sakon eta misterioitsua ez zait sekula gerta primadera, ta gure gela-aurreko udare-zugaitzak orduantxe ari ziren lora-edurrak urturik, horriz jatzten...: Ta instant haretantxe ikusi nuen nik hitzaren ederra ta lilluramendua. Harrezkero, nere ustez, ba-dakit nora jo behar dudan idaztean. Gehienetan ez naiz helduko, baiña norakoa eskuetan daramat.

Horixe da gure lehenen eginkizuna, gure poesia hau ematean: une paregabe hori euskal-lanean etor dakiela; han nunbaitetik ematen zaigun eder-lorategi hau euskal amantalean eskein dakigula. Esan dezala mutillak: «Hau duk nere mundua, euskal-idazle izango nauk». Baiña nola ardiets dezakegu holakorik? Lehen urrats honetarako izango da ikusiko dugun lehenbiziko komentario-bidea.

II. NOLA EMAN BEHAR DA POESIA?

Hamaika t'erdi era ta modu ba-dire edertasuna zabaldu ta aztertzeko, baiña horietatik denak, edo gehienak, hiru hauetara erakar litezke. Bide hauek ez dire euskerari bakarrik dagozkionak, hizkuntza guzienenak baiño.

Edertasun-bidean irakasbide denak ez dire mailla berekoak. Ta komentario denek ez dute zeregin ber-bera. Jar dezaizkizuedan hemen horietako hiru:

a) *Eder-gosea piztu*, ederraren zastada sentiarazi. Arestian aipatu dudan eder-sentimendu horretara heldu. Hau agitz inportantea dela uste dut, eta gero etorriko direnetarako lehenen mailla.

Orain hamar urte, fraide egin nintzanean, bizkaitar Aita Maisu jakintsu bat izan nuen. Berak beti esaten zigun zera: «Begira, senti ezazue behin Jainkoaren gozotasuna, unetxo batean bederen, eta segur zerateke salbazio-bidean». Artista-bizitzan ere berdintsu gertatu ohi da: une hunkigarri hori geugan suma bageneza, ederrerako deia gure baitan dukegu betirako.

Hau beharrekoa baldin bada, ez dezatela etxekonean ediren. Ederrerako biderik erosoena euskera gerta dakiela.

b) *Ederra sortzeko teknika*: ez eder-etorria lotzeko, aurkezpen-erosotasunak emateko baizik. Betebehar honetarako egokia da benetan Correa-Lázaro'ren liburuxka. Ez da derrepente ongi ta nahi bezala erabilliko, baiña erabilliaren erabilliz laister mendera diteke. Bai egoki etorriko litzaziguke holako zerbait euskal-atalei ezarria!

d) *Izadia ezagutu ta hizkuntza aberastu*. Aita Rizzi'ren jardun-bidea aproposa da honetarako. Zoritxarrez, hau dena aurrera eramateko ez ditugu inñun, Euskal-Herrian, beharreko genituzken hiztegi ta liburuak, eta zahartu ere egingo gera dena ardietsi arte.

Honera heldu geranez gero, ikus ditzagun hiru eginbehar hauetarako erabil litezken metodoak. Lehenik, xehetasun gutxirekin, metodo bakoitzaren teknika emango dut; ondoren, hori bera komentario batean erabillia. Ez dago zeresanik: hirurok goiko poesi-urrats horiek (a, b, d) emateko hartzen ditugu.

A) LEHENEN METODUA.

a) *Mugarriak*. Lau unetan osatzen dut nik. Bakoitzak bere betekizuna du.

1. *Irakurri*. Geldiro egin behar zaie mutillei. Arreta guziz. Sentidu guzia gordeaz. Behar bada ez dire denaz jabetuko, baiña hau hurrengo puntuan zuzenduko da. Hemen aski zaigu ongi irakurtzearekin.

2. *Uler-arazi*. Ez du fitsik gelditu behar illunpetan. Dena, oso-osorik, atzeman behar da: hitzak, esaerak... Ez da esan nahi, derriorrez, literatura-irudien zergatia ikusi behar denik. Aski da poesi-atala bere literaltasunean konprenitzea.

3. *Poesia-mundua sortu*. Komentario honetan, hau da momenturik garrantziatsuena. Hemen jarri behar ditu irakasleak gogo osoa, bere etorri ta ahalmen denak. Izpiritu gazteak eskutik eraman behar ditu, bere bihotzaren eder-taupadak suma-araziaz, edertasuna hunkitzera. Komentario-une hau da bereziki eder-izadian esna-arazteko berebizikoa. Zeregin hau betetzen badu (ez noski lehenen ahalegiñarekin), lortu du nekezena.

4. *Berrito irakurri*. Irakaslea deklamatzaille hona balitz, ainbat hobe. Leitu ondoren, deklamatu egin dezake orduan. Ez du olerkiak eta edertasunak ezer galduko, asko irabazi baiño. Komentarioaren ostean askozaz ere kapazago dugu gure mutilla olerkiaren eder-balioa dastatzeko: orain, ideia ta sentipenak bat eginda, beren osotasunean ikusiko ditu.

b) *Entsegu bat*. Aita Gandiaga'ren *Elorri* liburutik jasotzen dut poesia hau (77 orr.). Aurrera igaro baiño lehen gogora dezadan zera: lehenengo metodu honetan ez duela inportantziarik poesiari zor zaion leialtasunak, olerkia ez baita hemen edermundua sortzeko aitzakia baizik.

1. *Irakurri*: **BEGIRATU** dot, ta, ixiltasunak
bakartasunez bildurik nauka.

Klaustro mortuan gelditasuna:
aize gabeko ur lo bat dago.

Ez dagi arnas aide argiak
ezta zirkiñik mututasunak.

Noizik-beiñeko pausoak, praille bakarra,
gereiza dira..., gauza baiño.

Sortzen ez diran herbak ba-deutse begirunerik
zerraldo datzan aide zuri ta santuari.

Begiok emen. Begiok, diñot,
eta arimea jabetu jataz, entzumen utsez,
amestu nitun bazterrak baiño arutzagoz.

Eta biotzak
 komentutzar au, neurea, diño,
 gogobete ta nagusikiro,
 berekaxa.

2. *Uler-arazi*. Eman dezaizkiegun behar diren hitz eta esaeren esanahiak. Adibidez hona: *Mortu* «desierto». *Zirkin* «movimiento». *Gereiza* «sombra». *Zerraldo* «yacer largo». *Datza*, = *etzanda dago*, «yace». *Jabetu* «adueñarse». *Entzumen* «oído». *Komentutzar*, = *komentu haundi*. *Gogobete* «satisfecho». *Nagusikiro* «como dueño».

3. *Poesia-mundua sortu*. Hitzez-hitz joango gera aitzina, ta pauso bakoitzean, eder-jauregi honetan, ate berriak irikiko zaizkigu. Poesia honen gaiak eskatzen digunez, klaseko isiltasuna urratu-bildurrez mintzatuko gera:

Begiratu dot: Begiak zabalik, dena begi, ikusmin, begi mirestuak arima-begietan. Gogoa kristalezko begi egin zait. Klaustroan ez naiz gorputz, fraide-arima bakarra baiño.

Ta: Arima gorpuzgabetuak bihotzaren taupada mundura luzatu du.

Ixiltasunak: Isilla ez da ezer, ez da zerbait. Astratua da hemen, ta deusezaren isilla gaiñera: isilla ezerezean murgildua.

Bakartasunez. Ezerezearen jantzia. «Bakarra» Urlia egada geldian bizi da soillik. Luma ikusiezizneko dama da bakartasuna.

Bildurik: Aize gozo-biguna bailitzaxe, maitasunak bihotza bezelaxe, bururakizun epel batek gogoa lez. Bakartasuna jantzi bihurtu da.

Nauka. Ta hortxe nauka euki ere isiltasunak bere bakartasun-sehaskan.

Klaustro: Horra klaustru hutsa, kristalezko kupulapean. Argi-makutsean dena.

Mortuan: Ez dago ezer, ez da deus ageri, desmateriatua oro: izakiak argi-labetan desegin dire.

Gelditasuna: Hitz luzea, eroria, astratua. Mortuan ba-da zerbait, ba-da norbait: gelditasuna argitan.

Aize gabeko: Aiza uraren (ikus ondotik) lagun zen, baiña desegin da arrunt, erabat: bere baitan gelditu egin baita aizea.

Ur lo bat: Tantoka-tantoka gelditasun gardena (hitzak ere tanto ta apur dire beren silababakarrean); dena bakan ezerez argitsuan. Aizerik ezak loa eman dio urari, giroari.

Dago: Aizea hil egin baita.

Ez dagi arnas: Aidearen zirkiñik kaskarrena arnasa izan liteke, ta hori ere askas du: aidea hil egin da.

Aide argiak: «Aide» ta ez «aize», gelditasuna adieraziaz. *Argiak:* argia bakarrik baita zer eta nor klaustruan.

Ezta: gelditasunaren geldia lerropetuaz.

Zirkiñik: Mogimenduetan txikiena da hori (ia beti ezezko esaeratan erabiltzen da: ez du zirkiñik egin...). Onomatopeia-balioa: *i* horiek izkribu-eraz bezain hertsia baitire hotsez ere.

Mututasunak: Hitza luzea, aldenik aldekoa, ta *u* horiekin betetasun oparo ta jausia duena.

Noizik-beiñeko: Pausoak ez datoz jarraian, ttiki-ttaka bizian, hola-koek gelditasuna hautsiko bailukete. Aldian-aldian datoz, banaka-banaka.

Pausoak: Hitzak bezin materiatasun guti. Bokal asko, ta konsonanteetatik *s* goxo bat.

Praille bakarra: Bakartasunaren mortua, norbait agertzean, nabarmenagotu egiten da, sentigarri bihurtzen baitu mututasunaren dardara.

Gereiza dira: *R* bigun horien neurriko gereiza. Gereiza ezin hunki ta pausoak berdin. Pauso-hotsa desmateriatu egin da berriz ere.

Gauza baiño: Pausoek ez dakarte ezer, desgauzatuak datoz banan-banan.

Aide zuri: Aidea argi egiñik: zuritiesun dirdaitu bat erori da zerutik.

Santuari: Zerutik baitator, ta garbia da: komentuko santutasuna hantxe baretu da...

Zerraldo datzan: Aidea geldi, zabal, hilda, gorputz: hor datza herio-zuritiesuna.

Begirunerik: Santutegian gaude; hildako santu baten ondoan... Ber-soa biziki luzea da, hillak luze baitaude beti.

Sortzen ez diran berbak: Hildakoaren aurrean isiltzen goaz beti, ez da hitzik sortzen. Berba izan ez direnak, gorpuzgabeak ere, isillik daude, begirunez. Nolako begirune santua ote lukete jaioko balire hitz horiek?

Begiok emen: Hasierara gatoz berriro. Begien tokia da hau: begitegia. Begiak ase-asetzeko lekua hauxe!: argi haundi ta betea...

Begiok... arutzagoz: Arima, begi bihurtua, hemengo materiaren axala eten-zulaturik harutzago joan da: bere ames-gurariak hautsi ditu, entzumenak kizunik, atzemangarririk, ez duen giroa atzean utzita. Materia mehetu denean, ametsak berak ere gaingitu egin dire olerkariaren bi-

hotzean. Hemengo mundu-argia igaro, amets-izadia pasa, ta horra olerkaria «hirugarren» mundu misteriotsuan.

Eta biotzak...: Dena beterik, ametsen muin gozoa dastatu ondotik, komentuak bete du olerkaria: barnean du dagoneko mundu zoragarria. Gogobete dago komentuaren haundia bere baitan duela. Arima ere argiz bete da, ta dena beretzat du (berekaxa).

4. *Berriro irakurri*: Oso geldi, kasik letraz-letra egiñaz. Ongi deklamatuko balitz, askozaz hobe.

B) BIGARREN METODUA (Correa-Lázaro).

a. *Mugarriak*: Sei une ditu bigarren bide honek. Ikus dezagun labur-labur dena. Emango diren lumeroek «Cómo se comenta un texto en el Bachillerato» (E. Correa Calderón y F. Lázaro. Ediciones Anaya. Apartado 371. Salamanca) liburura bialtzen dute. Zehaztasun gehiago hor bertan topa ditezke, nahi izan ezker.

Metodu hau erabiltzeak ba-ditu bere izerdiak, baiña agian hortara jarrita ez litzake hain zailla. Nik, kofesatu behar dut, ez dut oraindik aski ezagutzen, eta barka bekik hemengo nere ausardia, bideak urratzen hasi behar gorrian baigaude.

Analisi-metodu honek sei une ditu, ta hola banatzen dire:

1. *Irakurri arretaz*. Pauso hauek eman behar ditugu hemen:

- Ezagutzen ez ditugun hitzen esanahia billatu.
- Hitzak esanahi zerbait balitu, gure honetan egoki letorkena hartu.
- Interpretaziotan sartu gabe, izkribu-atala ongi konprenitu.
- Bosnaka-bosnaka lerro nahiz bertso denak lumeratu: 5, 10, 15...

2. *Nundikakoa ikusi, atala kondairan kokatuaz*.

- Zatia da ala testu osoa?
- Zein literatura-jenerutakoa dugu: Poesia (epika, lirika, dramatika), oratoria ala didaktika.

A) *Testu osoa balitz*, izkribatzailearen obra guzian duen leku jaña idoro beharko zaio (21, 49, 50).

B) *Atala balitz*, hiru kasu gerta litezke:

1) *Irakurria den obrakoa da*: Holakoan, izkribatzaille horrengan obra honek duen zer-ikusia agertu behar da. Ta ondoren: zein leku dagokio testu honi obra horretan?

2) *Kapitulu nahiz obra ezagunekoa da*: Idazlearen obra-barnean zein leku dagokio. Obra honen esanahia. Azal dezagun kapitulua, ta hemen zein toki du gure atalak? (64).

3) *Obra ezezagun batekoa da*: Kursoko ikas-liburua mia dezagun (euskeraz egiteko dauzkagu liburu hauek...), ta gero 1) puntuan bezela jarrai dezakegu. Deus aurkituko ez balitz ikas-liburu horretan, ez gaitezen estu. Goazen aurrera.

3. *Temaren billa (22-28)*. Orraz dezagun gure atalaren asuntua xhapen guzietatik. Ez dedilla izan ezer sobranterik, ezta deus eskasik. Labur-labur dena. Billa dezagun zatiaren bihotz-hitza, sintesi-hitza, laburpen-hitza. Honetan huts-egitea, komentario guzirako bidea galtzea da: hau dugu hemen zeregiñik inportanteena, ta zailena.

4. *Barne-moldaduraren billa*. Esan-bideak ba-du noski hor estruktura bat. Ikus, ba.

—Metrika-neurri ta moldadurak azter ditzagun, atala bertotan baldin badago.

—Temaren hara-honakoek daramazkiten zatiñoak ikus ditzagun. Ahapaldiek ez dute beti holakorik erakusten. Ba-daude gaiñera honelako zatiño gabeko atalak ere (37).

—Zatiño bakoitzean temak hor izan behar du gain-egadan (30-36, 52-53).

5. *Tema-zehar forma esamiñatu*. Benetako komentarioa orain egin behar da.

Oiñarrria: Testuaren tema beti ageri da testu beraren forman (38-39, 54-55).

Analisia: Hauxe erakutsi behar da: testuaren forma-era bakoitza temaren beraren halabehar batek beharturik jaio dela. Hitzak, joskera, metrika, erretorika-irudiak, t. a.: orok tema-barnean aurkitu behar dute beren izan-arrazoia. Azterketa astun honetarako ikas-liburuek lagunduko digute.

Izkribatu: Seigarren eta azken puntura pasa aurretik, oraiñartean ikusiak garbi-garbi idatziko dire (57).

6. *Amaiera* (41-55, 59-60).

—*Atzera-begirada*: Erakus dezagun funtsean, xehetasun gabe, oiñari-legea nola bete den.

Eritzia: Eman dezagun geure uste-iritzia: egiatia, apal, irmoa, esae-
ra txanponezkorik gabea.

b. *Entsegu bat*. Ongi ezaguna den ondoko atal hau hartu dut nere honetarako.

1. *Arretaz irakurri*: Ura gizona, ura!

Zazpi oin ta erdi bai luze, makal-zugatza bezain zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti ezearen antzera zimel.

5 Orrela zan Joanes nik ezagutu nuanean.

Sendoak zeuden oraindik artzai zarraren beso zaintsuak, txit azkarrak bere oiñak, zindoak bere bular-auspoak.

Ura = a; makal = chopo; zugatz = árbol; bezain, baizen = tanto como; pago = haya; arte = encina; bezela = lez; trinko = denso, macizo; gorosti = acebo; zimel = enjuto; zaintsu = de mucho nervio; azkar = vigoroso, ligero; zindo = sano, firme; bular-auspo = pulmones; arizti = roble dal; jaurti = lanzar, arrojar; oin = pie (medida).

Hiztegitxo honekin ez dago hor iñungo euskaldunentzat misteriorik.

2. *Atalaren nundikakoa*.

Garoa nobelaren hasiera da atal hau; liburuaren lehenen kapitulu-
tik jasoa, beraz. Izkribu honen egille Txomin Agirre (1864-1920) dugu. Gaiñerako bere obretatik *Auñamendiko Lorea* ta *Kresala* ditu aipaga-
garrienak, ta biok ere nobelak dire.

Garoa honek Zabaleta baserrikoen gora-beherak jaulkitzen ditu, ta bertako nagusi den Joanes da eleberriarren ardatz-pertsona, protagonista. Eleberriarren lehenen horrialdeetan horixe ematen zaigu: Joanes gorputz-

-arimaz, zabal-zabal, irakurlearen irudimenarentzat. Biziki ikusgarria zen artzain zaharra, ta benetan miresturik aurkezten digu idazleak. Mendingorotzen du honek bere gizona ta txundituta gelditzen da haren gorputz-bikaintasunaz. Hementxe, lehenbiziko lerro hauetan, azaltzen zaigu Joanes'en gorputz irudia.

Ohar hauekin, ba-dakigu honezkero, ataltxo honi euskal-literaturan dagokion eser-lekua zein den.

(Nahi izan ezkeru irakaslea mintza liteke Tx. Agirre idazleaz, honen izkribuez, baita euskal-nobelaz ere).

3. *Temaren billa.*

Idazleak zerbaitetarako izkribatu du hau. Asmo jakin bat bete nahi zuen noski. Zein da, ba, atal honen ideia-ardatza? Honatx: *Joanes zahar-raren gorputz gazteak izkribatzaillagan sortu duen mirespena deskribio-bidez ematea.* Ideia honi begira, epaitu beharko dugu orain atal osoa: aukeratu duen bidetik helburu horretara iristen bada, idazleak lortu du nahi zuena.

4. *Barne-moldaduraren billa.*

Atal hau ez dugu bertsoz egiña, ta oraingoan beintzat bazter ditza-kegu neurt-hitz-legeak. Agian, hala ere, egin liteke banaketaren bat, pentsamendua ez baitugu bapatean ematen, maillaka baizik. Berriro irakurriaz, berealakoan ikusiko dugu ba-direla hor zenbait zatiño:

- a) Amirazio-esaera bat (1 lerroan).
- b) Artzaiñaren gorputz-aurkezpen orokorra (2-4).
- d) Epifonema bat (5).
- e) Joanes'en presentazio xehetua (6-7).

5. *Tema-zehar forma esamiñatu.*

- a) Zatia: *Ura zan gizona, ura!*

Mirespen-irudi, amirazio-figura, batekin hasten da. Temari zegokion erarik egokiena agian. Hiru balio eder aipa ditzagun hemen:

Amirazio apropos bat deskrizio baten ordeko izan diteke. Bere bidez ez zaigu ezer berezirik esaten, baiña idazlearen arima-zehar zerbait ikusi dugunaren susmoa izango dugu. Ondoren etor ditezken zertzeladei aurea harturik, aitzinetik sentipen beroz ematen zaizkigu.

Mirespen-irudiak irakurlearen jakin-gurea iratzarri egiten du. Ondotik letorkena benetan jakingarri bihurtzen da guretzat. Ta galdera xuxenean datorkigu mingain-punttara: zer zuen, ba, gizon horrek?

Esaeraren jatortasuna ere ongi euskalduna da. Erderara itzulieziña da hori. Uradun esaera oso gurea da, ta birresanez gehiago nabarmentzen da bere jatortasunean. Lorezko euskal-arkupe honetatik garamazki protagonistaganaiño izkribatzailleak.

Temaren bihotz-bihotzean dago amirazio hau: egoki baitator bai mirespena agertzeko, bai deskriziorako.

- b) *Zatia: Zazpi oin ta erdi bai luze, makal-zugatza bezain zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti ezearen antzera zimel.*

Zer eta nolakoa zen, ba, holako amirazioaren iturria?, galdetzen diogu gure buruari. Hona!, erantzuten digu orain idazleak. Baiña bere mirespenak bultzaka daramakiela, ezin dizkigu xehapen denak bertanbera zabaldu. Temaren bi ideia-uneen (amirazioa ta deskrizioa) artean tiraka bat sortzen da: deskrizioa behar du, ta amirazioak begirada lausotu egiten dio idazleari.

Honegatik, gizandi haren aurrean, lehenbiziko «O!»-aren ondotik gorputz osoko erretratu bat emango digu Txomin Agirre'k bigarren zatitño honetan, mirespenak ez baitu bestetarako betarik utzi. Beraz, argi dago hemen temaren bertakotasuna, presentzia.

Aukerakoa da deskrizio hau, baita bere gonbarazioengatik ere. Izan ere, artzaiña izanik Joanes, mendiko semea ta tontorretan hezia, inguruan zuen bizi-girotik jaso beharko zituen bere giza-edergailluak. Bere bizitzari dagozkion tasunak, kalitateak, ditu gure gizonak.

Joanes euskalduna ere ba-da. Honegatik, bere giza-tankera Euskal-Herriarena da: Euskal-Herriaren azala bere jantzia. Nolako arbola, halako ezpala. Zatitxo honetan iperbolea gain-egadan dabil; ta beti euskal-tasun-sirimiria dariola.

Ikus ditzagun epitetuak eta gonbarazioak. Zugaitzetatik, gonbarazio-helburutzat, geureenak aukeratu ditu, maiteenak: makal-pago-arte-gorosti. Ta lerrotxo bat gehiago ekarri bagenu, geurekin izango genuen hari-tza ere. Ta epitetuak? Biñaka ematen zaizkigu: gonbarazio-helburuari iaeraz dagokion epiteturik aproposena ematen zaio (*Pago lodi, arte go-*

gor, *gorosti heze*), ta zugaitzen kalitate horiek neurriagotu egingo dire Joanes'gan gizatasunez jaztean (makala, *zuzen*, *pagoa*, *zabal*, *artea*, *trinko*, *gorostia zimel*). Ez ahal duzue iñoiz holako gizonik ikusi: nik bai Kanpion'en *Narraciones Baskas*-eko apaingarri batean: Aitor bera zen... Eta guk, nola goraiapatuko genituzke guk euskal-artzain baten gorputz-bikaintasunak?

Esan dugu, zati honetan ez dago deskribio-xehetasunik. Ba-dakigu zergatik ere. Ez dakiguke, beraz, plastikutasun haundirik eman, zerbait haundiren susmapen miretsia baiño.

Gonbarazio asko, baiña denak arras liferenteak dire. Artzaiñari ematen zaion pintzelada bakoitzak tonalidade berezia daramaki gonbarazio-lokarrian ere: *bezain* - *baizen*, - *bezela* - *antzera*. Zinema-travering bat dela esan liteke: hara-honako honek gauza berari higidura bizia ematen dio teknika-mogimenduaren bidez.

Ikusten dugu, ba, honaiño esan direnekin, zein artezki eman digun Agirre'k bere amirazioari zegokion deskribio-jantzia, temak berak eskatzen zuen parekoa.

d) *Zatia: Orrela zan Joanes nik ezagutu nuanean.*

Amirazioz beteriko epifonema bat da. Ez dezala, gero, iñork zalantzarik ukan, holakoxea zen gure gizona-ta. Honezkero irakurleak eskatzen dituen xehetasunetarako ate irikia dugu afirmazio hau. Behin ta berriz tema begi-bistan da.

e) *Zatia: Sendoak zeuden oraindik artzai zarraren beso zaintsuak, txit azkarrak bere oiñak, zindoak bere bular-auspoak.*

Sendotasuna erakutsi nahirik (hori baita lehenago ere adierazi izan nahi digun tasun bat), hasiera-hasieran jarriko da «sendoak», inkiridulegearen bortiztasuna zorrotzagotuaz. d) Zatiaren arrazoi-oiñarria argitan jartzen du hemen: mirespena ez da batere harritzeko. Hitzak berak ere ba-duela eufoniak ematen dion sakontasun bat esan liteke: «s» hori gezi bat baita, ta «n» ta «o» horiek sendotasunaren barreneraño garamazkite.

«Zeuden» aditzak iraupena ematen digu, aldakaiztasuna. Urteak ez dute ezer ikutu, lehengoan dirau sendotasunak. Ez ahal da hau biziki txundigarria. Joanes, bere haretan egon dago: ez dio «sendoak *ziran*»-ik, «*zeuden*» baiño. Temaren uhiñak honaiño ere heldu dire. Ta ondotik datorren «oraindik» hori gogoan baldin badugu? Iraupen horren harri-garria!

Artzaiña zaharra da. Datu honek kontraste-balioa du bereziki, deskribiorako beharrekoa dela ere, mireспен-arrazoia hor baitago. Sendotasuna besoetan ikusi ohi dugu gizonok, eta Agirre'k beso zaintsuak aipa-

tzen ditu, arestiko pago lodia ezin ahazturik behar bada. Ez dire xamurrak beso horietzek! Urteek eta lanek zaildu dituzte, bai! Zain gogorrez zertuak dire. Honatx, ba; Joanes'i eman zikioken kalitaterik preziatuena: honen gain doaz, zankarteka, mirespena ta deskrizio-errealismua.

Bigarren esakuncan elipsi bat daukagu: «zeuden» kendu egin da, ideiaren arin-ariñari esaceran bertan ere lagunduaz. «Txit» aberbioak ere ez dirudi eufonia-asmorik gabe dabilenik, hitza bapatekoa baita, bizkorra: onomatopeia? Ez ahal da gelditasuna, ta geldotasuna, zahartzaroaren penarik samingarriena: ba, gure artzain zaharrak ez du honelakorik ere. Amiragarria ziñez!

Hirugarren begirada batean ere ba-da Joanes'gan zerbait herririk. Ez zen bera itxurazko gaztea bakarrik, egiazkoa baizik. Kanpo ta barne, bere gaztetasuna gorputz guzira isuria zuen. Ez zen beragan zaharren arnas-estukarik, bular-zindotasuna zuen barrutik.

Hona hiru datu laburretan oso-osorik gizona: beso -oin- bular. Gorputzeko gazte-bikaintasunik nabarmenenak hor izan ohi dire. Bere-ziki hemen ageri da nabarmen-nabarmen ataltxo honen tema: deskrizio-amirazioak. Esaeraren hara-honakoak beti du gaiñera. zerbait herririk, betiko egoera ta ibillera berdiñak utzita: *sendo... -txit... -zindo...* esaera bakoitzak du bere hitz-ordenamendua. Artzaiñaren mendi-ibillaldien antzera, frasea ere ibiltari da.

6. *Amaiera: azterketaren ondorea.*

Agirre beti izan da maisu bere izkribuak euskal-arnasez biltzen, ta hemen ere bizi-bizi dauka bere balio haundia: gogora lehenen zatiñoa, hor baitago nabarmenen hizkeraren euskaltasuna; berdintsu bigarreanean ere. Agirre erromantikua dela esan da, ta lehenengo zatiñoan horrelakorik suma dezakegu, zerbait galduaren tristura alegia: *ura... ura*, esango digu. Gaurgero honelakorik ez dela, esan nahi zaigu nunbait: nostaljia, lehen-miña du izkribatzailleak bihotzean. Ta bihotz-samin hau nobelaren muiña da.

Laburki erakusten zaigu gizaki miresgarri hori: gonbarazio ames-arazlez eta zehaztasun baliotsuz. Atal honi edonundik darizkio idazlearen amirazio ta lehen-ametsa. Deskrizio dena bihotz-hunkitu honekin ondua dator.

D) HIRUGARREN METODUA (Aita Rizzi, S. J.)

Mugarriak: Oraingo hau da biderik nekezena, baiña baita baliotsuena ere. Ez dut uste gaur-egun oraindik euskeraz metodu hau erabil de-

zakegunik. Ez noski komeni ez zaigulako, behar genituzken liburu ta tresnak eskas ditugulako baiño. Honegatik ez naiz hirugarren honetan asko luzatuko. Nahi duenak, eta euskal-irakasleok nahi izan behar dugu, *Humanidades* errebistan aurki dezake, 33'gn. zenbakiaren 383'gn. horrialdean (1). Hemen gain-begiratu bat bakarrik emango diogu denari.

a) *Errealidadearen analisisa.*

- 1) *Hitz-izadia*: Izaki naturala bere ikusguneetan, aspektuetan, aztertu: ura-elurra... Hiztegian, hitzaren esanahi ta argillunak ikusi: sinonimuak, antonimuak... Esanahi berdintsuko hitzak sailka taldetu: galgal, poil-poil...
- 2) *Izpiritu izadia*: Izakiak sinbolu ere ba-dire ta sinbolutasun hori idoro behar dugu. Zein giza-errealidade ematen digute izakiek sinbolupean?: mendiak giza-irmotasuna ukan dezake sinbolutan...
- 3) *Biblia ta Liturgia-izadia*: Zer ote diote darabilkigun kreatura honezaz bi horiek?

b) *Izkribuaren analisisa.*

Poetak errealidadea autatu egiten du, eder aldetik garbitu ta bat egin: bere goi-hatsaren eragitez, mundua ederrez baliotsu bilakatzen da. Baiña irakurleak gertu egon behar du olerkariak ematen dion izaera berri hori atzeman eta jasotzeko. Honetara, irakurlea prestatzera alegia, zuzentzen da analisi hau.

a. *Analisi-atarian.*

- 1) Idazkiaren esplikazio literala.
- 2) Idazkiaren asuntu-aurkientza (ojetua: zeru izartsua Fr. Luis'en *Noche serena-n*).
- 3) Idazkiaren tema-idea (ojetuan begiratzen dugun ikusgune apartekoa: zeru izartsuaren ederra *Noche serena-n*).
- 4) Idazkiaren ideia poetikoa (poetaren kontenplaerak duen trazendentzia-balioa: mundutar bizitzatik besterako igo-bidea *Noche serena-n*).

(1) Comillas'ko Aita Jesuitek argitaratua.

b. *Analisia.*

- 1) Esaeraren balio-semanticoa: ojetuak (zerua, argiak, lurra...), sentimenduak (argiz apaindua, urrats isillez...), ideiak (zein patu gaiztok nauka loturik?... Hau dena *Noche serena*-n).
- 2) Esaeraren gramatika-joskerak: fonologia, morfologia, sintasia... Orain ikusi behar da poesiaren tema-ideiak ta gramatika esakerak elkarri nola laguntzen dioten.
- 3) Esaeraren estilistika: Erretorika-irudiak...
- 4) Esaeraren arkitektura: Nola iruten dire poesian perioduak, pertsonak, ojetuak. Osaki bakoitza nola kokatzen da olerkiaren barnean.

d. *Birkreazioa.*

Analisiak, poesia-gorputza zatitu, biziabaki, egin du. Baiña gure zeregiña burutuko bada, ikusia birsortu egin behar da. Gerekuntzak eta imitazioak maillaka joan behar dute: 1.º hitzak geretu ta imitatu, 2.º gramatika-usarioa, 3.º erretorika-irudiak.

d) *Osakuntza.*

Edozein izakik hamar milla sarrera-ate ditu, ta guziotatik sar gaitzke olermenaren laguntzaz:

- 1) *Literatura-esparruan*: aztertu dugun atalaren pareko izkribuak irakurri.
- 2) *Ikus-arteetan*: kuadruak, dokumentalak, telebista...
- 3) *Entzun-arteetan*: musika-saioak, konziertuak... Dena gure gaiari dagokiona.
- 4) *Naturalezaren, izadiaren, bizipenak*: ibillaldiak, ikustaldiak...

Horra hiru bide, ta hiruron bide-gurutzean gizon bat: irakaslea. Hemendik nahiz handik, maisu onak biderik izango du, baiña literaturan ume-zapitan gaudenok eskarmentuaren poderioz ikasi bearko ditugu bideok. Besterenarekin nahikoa baldin badugu, ez gera hala ere hain gaizki.

Irakasleak lillurapen-makillatxo behar du. Kreatura bakoitza ederu egin behar du ikasleen aurrean. Ez dezatela hauek iñoiz ezer izan-makutsean ikusi: edonun ederraren zoramen-bidea topa dezatela. Hone-

tarako agian irakasleak berak ere idaz-lantxoren batzuk egin beharko dizkie.

Lehenen izadiko zerbait erakutsi ta bere ederra billatzera behartu ditzagun gure mutillak, ta ondoren, behar bada eziñean eseri direnean, eder hori, mamiturik, eskuartean erakutsi, «hona hemen!» esanaz: leiho bat ez da leiho izango, ederrerako iges-bide baizik. Lorea ez da botanika-ikasgaia gertatuko, ederraren muin-printza baiño. Zelaia ez da belardia izango, edertasun berde-hezea izanen da. Eder-mundurako sarrera eroso-agoa da izaditik, naturalezatik, gizonon arte-obretatik baiño. Ikusarazi dezaiegun mundua, gero izkribuz hori ematera behartuak gerta ditezten. Ederra atzeman duenarentzat bortitza da barnean gorde nahi izatea. Gure mutillen arimak eder-zoramenetan blai jar ditzagun, idazle bihur ditezten.

Esango zait behar bada harako hura: ezin liteke horrelakorik mutil-talde batekin lortu (barka dezaidatela euskal-andereñoek, nere mutillak bakarrik aipatze deitoragarria, zuentzat, euskal-nexka ponpoxa guziontzat ere ba-duzue hau-ta). Irakasleontzat ez dute dizipuluen arimek hesirik alde-aurretik. Guk bide denak iriki behar dizkiegu mutillei, ta ondoren, gazteongan ahalmenik baldin bada, segi ditzatela. Gehienetan geu gera pekatari.

Gauza asko egin litezke, baiña geuk ikasi egin behar dugu lehenen. Errientsa on bat aurkitu zutenean, Puerto Rico'ko herri-eskola batean 18 olerkari jaio ziren. Nik ba-dakit gure euskal-ikasleak ez direla hain arin esnatzen eder-mundurako, baiña badute edermenik eta zortzi urte-ekin ez bada ere, Batxilleratuan bederik eman behar diegu eder-argia. Hona hemen Puerto Rico'ko eskola horretatik bi olerkari koxkorren lanak:

La Primavera

Ya llegó la primavera
con su pico de algodón.
Todos los pájaros cantan
y en el jardín todo es flor.

El campo ríe de verde
y en el campo todo es flor.
¡Ya llegó la primavera
con su pico de algodón!

Gladys Coss, 8 urte.

El Mar

Las olas del mar
vienen y van,
al son del viento
que las arrulla
con su cantar.

Y al sol brillante
sobre las aguas,
tan transparentes
como el cristal,
las olas vienen,
las olas van.

Norma Iris Rivera, 10 urte.

Ikasleek ederra izadian atzeman dezaten, maisuak ernai egon behar du gauzen edertasun hori ikusi ta erakusteko. Mutikoaren begiak hara ta hona zuzendu behar dire: atzo, gaur, bihar, orain, han, hemen, basoan, iturrian, karrikan... Beti ta nunahi begiak zabal: leihopeko jolasak, gauaren isilla, haraneko terrala, arratseko lehenen izarra, baratzeke lora hilla, zelai-erdiko piñu beltza, kearen gora-nai neurtua, udazkenaren heriotasuna...

Ikasleek beren lanak egiten dizkigute. Zergatik ez erabili hauen gain gure metodoak; hirurotatik, lehenen biek beintzat balio dute honetarako. Hala ere, bigarrenak gehiegi desalima ditzakelako, hobe dugu lehenen metodo hori, samurragoa baita: beti aurkituko ditugu zenbait edertasun, ikaslearen lantxoak zerbait balio badu behintzat, ta horren gain sortuko dugun mundua erabat beretzat joko du ikasleak.

Idaz-teknika ikasteko, lehenengoa ez baiña, beste biak egokiagoak dire. Ez dago, ordea, dena batera ikasi beharrik, alfer-lana bailitzake: has gaitzen epituetatik; hitzak etorriko dire ondoren, irudiak ere bai, joskera, lanaren osotasuna...

III. ZER EMAN LITEKE LITERATURAN?

Olerkiak obeki datoz lehenen komentariorako, gehienetan poesia-trinkotasun hertsia goa ukan ohi dute-ta. Bilduma egoki batzu falta zaizkigu eskoletarako. Erderaz ba-dire antologia ederrak, baiña gu ume-oihaletan gaude oraindik. Bilduma onak, aberatsak eta merkeak behar ditugu, Bergua'k espainolez daukan horren antzekoak-edo. Izan asko baiño lan-izkribu onak hobe. Ba-ditugu zenbait izen jator ere: Etxahun, Lizardi, Lauaxeta, Mitxelena, Orixe, Elizanburu, Azurmendi (honek zoritxarrez argitaragabeak bere lanak)... Holako batzuekin olerki-bilduma oparoa izango genuke gure zeregiñerako. Hitz-lauz ez dakit hain bestekorik bilduko litzaken.

Deskizioaren, narrazioaren eta ideia-estiluaren teknikak ere eman beharrekoak ditugu. Honetarako Schökel'en *Formación del estilo* liburua erabili ohi da gure ikastetxean. Liburu baliosa dela esango nuke. Teknika ahuek ezagutu gabe beti ibilliko dire galdu samarrak gure mutillak. Zalantza-uneetan jakin dezatela zeri heldu.

Zein lan eta jardukizun eman? Nere esperientzia eskasak ezer balio baldin badu, hobe da, ia beti, idazlanetarako gai hertsia ematea. Ta horixe hartzera behartu egin beharko da gure ikaslea, mundu ezezaguna baitu berak eta ez du ikusten nora joan liteken alde-aurretik: arbola,

hodeia, argi-printza, hil-gorputza, errekastoa, txoria, izarra, t. a. Honelako gairik ez da faltako.

Nundik nora ibil diteken ikus dezazuten, apendizean emango dizkizuet zenbait lantxo, baita gai batzuetarako, etsenplu bezala, har ditzaitezuten olerki batzu ere.

Mutilla irudi billatzera behartu behar da, eta ez du honelakorik egiten gai zabala duenean, bere horrialdetxo handik eta hemendik jasotako txutxuputxukeriekin bete baitezake. Ta horixe izan, hain zuzen, errezena! Poesia-munduan buruz behera ta ankaz gora sartu nahi badugu gure mutikoa, iges-bideak itxi egin beharko dizkiogu. Honegatixe aukeratuko dizkiogu gai jakin-jakiñak.

Lanak burutu ondoren, galdera honekin geldituko zaigu gaztea: «Nola demontre egin behar nian, ba, nere idazlan hau?» Honetarako, irakasleak berak presta dezake zerbait, edota luzagarrian aipatzen diren poesietatik auta. Nundik heldu jakin ez duten gai hori bera idazle onak nola erabilli duen ikusteak harrituta utziko ditu, ta beste hainbestetarako gosetan. Oso ikasbide ona izan liteke hau, benetako interes bizia izaten baitute holakotan idazkia ezagutzeko.

Mutikoenak berak ere irakur ditezke, tajuzkorik baldin bada behintzat, zuzendu ta hobetuaz. Ikus dezatela beren bide beretik noraiño joan ziteken.

Irudi-billa izkribuak aztertu. Hartzen da olerki bat. Hor dago hori bere osotasunean. Ba-dire hor erretorikak aipatzen dituen irudiak. Bada-kite gazteak zein zailla den horiek sortzea; honegatik irudi horiek dauden tokian aurkitzera beharko ditugu.

Esate baterako, hemen daukagu Aita Gandiaga'ren «Xirimiri» poesia. Nere mutillak millaka aldiz ikusi ez badute, ez dute inoiz ikusi Arantzazu'ko lanbroa; batean etxe barnetik izango zen, bestean paseokoan... Urtearen erdia lanbrotan bizi du Arantzazu'k. Hara, ba, nola ikusten duen olerkariak irudi-iruditan muttiko lanbro txepela:

XIRIMIRI txanka meia,
nora barik eta bustia,
baso aldetik agertu da gaur,
artzaiek, tontoz, jaurtia.

Xirimiria muttikoa da, laxe-meia. Ez du seriotasunik, ez gizon-tasunik. Ez da benetan gizon pres-tua. Formalidade gutxi du bere hara-honakoetan, eta Urbiko artza-iek, tontotzat harturik, bota egin dute.

Horra lanbroa irudiz jantzita.

Ideiak eman eta irudiak eskatu. Irakaslearentzat lan erreza da: poesia bat hartzen du, ta bertako ideiak larrugorritan ematen dizkie ikasleeri, desirudituak. Ideia horiek irudiz beztiturik eman behar ditu orain ikasleak. Jardukizun honen ondoren, banaka-banaka galde dezaie-ke ea nola egin duten. Azkenik ideiak jasotzeko erabilli genuen olerkia irakurriko die.

Bi eratara erabil dezakegu lan-modu hau. Olerki labur bateko ideia denak xeheki-xeheki emanaz, honelatsu egingo genuke:

ARKAITZAK, elorriak,
biak gorri,
arima emon eutsen
aideari.

Arratsalde guztia
laiño busti.
Joran bat zan arima,
mendiz-mendi.

Gugan larritasun haundi bat
daukagu. Samingarria benetan.
Goibeldu egiten gaitu geure barru
guzian.

Dena tristetu zait, eta tristura
denon gain, hor dut oraindik nahi
ta gurari bat.

Bigarren era zera izango litzake. Eman funtsean, jeneralki, ideia bat-edo, eta gazteak sor dezala irudi-mundua oso-osorik. Adibidez, Aita Gandiaga'ren *Elorri*-tik «Usain, erle...» (33 orr.) diona hartuko genuke, ta hauxe besterik ez genuke esango: «Lan bat egin behar didazute, ta honatx gaurko zuen gaia: ariman nahasian ditugu tristura-oiñaze-poz-negarrak. Ea nola adierazten duzuen hori irudiz.»

Epitetu, irudi, gonbarazioak, t. a. kendurik, poesia osarazi. Gehienek gustora egiten duten lana da hau, ez baita hain zailla. Aurkitzen dituzten pitxien ditzira argitara eman behar zaie, lehenengo komentario-metoduaren arabera zerbait irakasleok egiñaz. Luzagarrian ematen ditut «Gazteluaitz» poesiarekin egiñak.

Olerkariak eta poesien gaiak (deskrizioetarako bereziki) ezagunak baldin balituzte, askozaz ere interesgarriagoak gertatuko litzazkieke. Honegatik, nik gehien erabilli ditudanak frantziskotarrak izan dire: Gandiaga (nere ikasle guzuen maisu izana), Azurmendi (Arantzazu'n egunero ikusi izan dutena), Mitxelena... Gaiari gagozkiola, berriz, Arantzazu-inguruko deskrazio-gaiak inguratzen ahalegindu naiz. Txomin Agirre'k ere ba-ditu nereontzat atal egokiak.

IV. NORK IRAKAS LEZAKE LITERATURA?

Literatura-arteengan fede haundia duenak. Nolabait betetzera datorrenak ez du baliozko gauzarik egingo. Artea, giza-eginkizun sakona dela sinisten duenak bakarrik irakas dezala, gure artean franko baitire fede hau galdu ta agian inoiz izan ez dutenak. Ez diteke ezer egin itxurakeria hutsez.

Ederra sentitzen duenak, eta nolabait sentiarazteko lain denak. Eder-kreatzaille izan behar du irakasleak gutxi edo asko. Ba-liteke bera idazle ez izatea, baiña bere benetako zeregiña nekez beteko du, ederrik sortzeko ahalmengabea denak. Hori bai, ez pentsa hasi baiño lehen ezin dezakezunik, haurrak ere ez baitaki, lehenen urratsa eman aitzinetik, xuxen ibilliko denentz.

Literatura-teknikak eta kondaira ezagutzen dituenak. Ez euskaldunak soillik, baita erdaldunak ere. Hizkuntza bien jabe ta irakasle bada, hainbat hobe: bere bizitzarekin erakus beza argi ta garbi zereko hau: euskera-lanetara ez doala besterik eziñean. Ikus dezatela gazteak, euskerak ez duela inoren jakinduria murrizten, eta euskal-irakasleak badakiela gauzarik franko, bai bere alorrean eta bai besteenean.

Giza-kultura zabala duenak. Zabala ta sakona. Ahalegin bedi, honetan irakasle-lagun guzien gainekoa izaten, ez arrokeria tontoz ari dela, euskeraren prestijio ta izen onaren beharrak eraginda baiño. Ez dedilla gerta inorentzat gure mintzaira bigarren maillako zerbait, beti zarpil eta lotsatia. Euskerari bruxa kendu ta frak dotorea jantzi behar diogu, ta au euskerarekin gabiltzanok bakarrik egin dezakegu, ez dakiuzela burura, Jainkoarren, bestek egingo digunik.

Gramatika-zirrikituak ezagutzen dituenak. Baiña ez horietan galtzeko, beharreko den laguntzarako baizik. Gramatika buru-haundia tar-teko zelako, noizbait euskera gertatuta da asignaturarik gorrotatuena. Hori behin izan da, baiña ez du berriro izan behar.

Jainkoagatik eta Aren santu guziengatik, euskeraren irakaslea ez dedilla izan egun batez zertara jo ez zekielako euskerari heldu ziona. Irakasle poetak behar ditugu, irakasle ta bide batez poeta ta goimaillako karreradun direnak. Ezer jatorrik nahi bada behintzat, ez dago beste biderik: gainherako sasi-erremedio denak, ezur hautsia kamamilla-ur goxoz sendatu nahi izatea dira. Hala ere nik ez ditut ezagutzen, gure artean, gizon horiek. Ba-da bat, baiña ikusten dugunez, berari eskatzen zaio Euskal-Herri'ko ezbehar denak zuzentzeko, ta ba-dakit hamar milla

ta bosteun ta hirurogeitazortzi zeregin dituen. Ez gaitezke beraz beragana joan. Horiek horrela, ba-dut itxaropenik: kasik erabaki dugu, dirudienez, gure burugogorkeriak orma baten kontra afusilatzea, ta hau egin ondoren jaio ditek behar dugun libertadearen egun-sentia. Euskalzale guziok kaskopean daramazkigun lau tabu horietxek prejitu, erre ta zakurrei botatzen dizkiegunean, zeru santuan izango gera hil aurretik ere gure Euskal-Herri honetan.

Intelektualek, pentsalariek, jakintsuek, kulturagille guziek behar duten askatasun-giroa sortzen dugun egunetik geurekin izan ditzazkegu bestela etxekoanera joango ziraken euskal-semerik prestuenak. Batxilleratu guzirako testuak behar ditugu eta bilduma egokiak eta komentario-liburuak eta hiztegiak eta dena..., baiña hori guzia egin lezaiguketenak erakarri egin behar ditugu gurera, lanerako behar duten giro ona eskeiñiaz. A!, ta geu, geure aldetik, ikasten eta egiten, irakasten eta eragiten hasten baldin bagera, geure eginbeharrak betetzen ikasten baldin badugu, ez goaz bide gaiztoenetik. Eta zorioneko gu, egin dugun lanarentzat kritikari zorrotza aurkitzen badugu: grisa ez baita zuri, ezta beltz ere; baiña —hau ere bai—, Martin Txilibitu eizerako ta eiztari jaio zenez, mendira joan dedilla ta ondoren, gehienik ere, iges egin zion erbiaren ipuiña konta dezaigula: jakintza ta pedagogia-liburuetarako Don Lohontxo baitugu kritikari zintzoa.

Eman dizuet hemen nere pekatuen aitortpena. Orain, maisukide maiteok, zuenak entzun nahi nituzke. Betoz lehenbaitlehen.

A P E N D I Z E A K

I.—IDAZ-LAN HERTSIAK

LOINAZ, 16 urte.

Lili berria.—Goizeko argi-sentia. Zeru kiskaliaren urdin argia baso-lili gorrixkan dirdir. Lili berria gaueko illunari zabaldu zaio polliki, ixil-ixillik.

Lili txikiak irribar usain goxozkoa dauka ernetzen bere orritxo legunetan.

Gauari iriki zaio ta intz-malko zillarrezkoa utzi dio gauak bere altzo birjiñean... Antxe usaiñez bildu-bildua ta txinbeletatxo danari bere pitxi ederra erakusten daukagu...

Zeruko urdin garbia bere ixpillu txikian gordeta.

IÑAKI BERISTAIN, 15 urte.

Illerria.—Illerrian nago, bakarrik, giro larri batez bildua.

Iretargia, izarren maitea, paketsu zero urdin zabalaren zabalean.
Bere argi gardenaren izpi motelak illerrian ixiltasun dira.

Kupres itzal illunak, lurrera luze erorita, kuruzetxo erdoitu-
moin dagiete.

Orma zaarra, untzez ta gooldioz estalita, serio ta triste dago.

Aize astun bat, polliki ta nagusi, onuntz-aruntz dabil.

Ixiltasuna, illerrian ixillik, etzana, luze, zabal.

Illobi barruko ittute baten erortze makala, ontzaren negar-zotin
sorrarekin bat, entzuten da bakarrik.

Dana da
ixiltasun...
Dana da
bakartasun...

L. OLABERRIA, 14 urte.

Goiza erortzen.—Goiza gaixo, mokoti, terral emez bustia. Urbi-alde-
tik, xarpaz jantzia, errenka-errenka jetxi da.

Errekastoaren abesti oker, urratua, laiño artean ittotzen doa, larri
itzaldua, urruti.

Bere oin otzarekin ikutzean, emaratu egin da Arantzazu, oiñetarai-
ñoکو txapelean bilduta, laiñozko txapel xuri-zabalean.

Arkaitz artean ixiltasun luze, gogor bat etzanda dago, larrez betea.

Bide luzeetan zear ba-dator egunaren biotza, dardaraz, ozkirri.

Eta ba-doa terral ximur-negartia erreka-ondotik barrena, arrastaka.

Ba-datoz aurren argiak, kiñuka bixian, anka punttan, ttin-ttin, xal-
toka, oiñak terralean bustitzeko bildurrez bezela.

Galdu da belaiñoa Urbi'rako bidexka garbian azken arnasa emanda.

Ta berriro errekastoa xirolari.

Goiz gaixo, mokoti, terral emez bustia; Urbi'tik beera, errenka-erren-
ka, xarpa zaarrez jantzia jetxi da goiz elbarria.

II.—IZKRIBU GAIETARAKO OLERKIAK

ABEREAk: «Erbiak eta igelak» (Oxobi, *Milla Euskal-Olerki Eder*,
MEO, 963'gna). «Oillaskoa eta axeria» (Oxobi, MEO, 969). «Axeria

- eta mahatsak) (Oxobi, MEO, 970). «Igelak» (Mirande, MEO, 999). «Katuari» (Kerexeta, MEO, 649). «Usoa» (Elizondo, MEO, 676). «Mitxeleta» (Jakakortajarena, MEO, 811).
- ABERRIA: «Gernikako arbola» (Salaberry, MEO, 984). «Errimiña» (Azkue, MEO, 252). Eta beste millaka.
- ARRATSALDEA: «Arratsaldeak» (Gandiaga, *Elorri*, 96 orr.). «Ilhuntzia» (Babaki, MEO, 987). Eta *Elorri* poeman agertzen diren beste aunitz.
- EKAITZA: «Galerna bat mendian» (Barbier, MEO, 948). «Ekaitza» (Etxaniz, MEO, 873).
- ELIZAN: «Koruko» (Gandiaga, *Elorri*, 174 orr.).
- ELLORRIA: «Usain» (33 orr.). «Arkaitzeko» (32 orr.). «Udalenak» (32 orr.). Ta *Elorri*-n aurkitu ditezken beste asko.
- ELURRA: «Goizaldeko elurra» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 122 orr.). «Edurra» (Gandiaga, *Elorri*, 188 orr.).
- GAUA: «Zorionaren» (Gandiaga, *Elorri*, 186 orr.). «Illuna» (G., *Elorri*, 178 orr.). «Gau» (G. *Elorri*, 100 orr.). «Gabeko irrintzia» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 38 orr.). «Iretargia» (Gandiaga, *Elorri*, 107).
- HERIOTZA: «Haur hilaren arreba ta ama» (Lafitte, MEO, 978). «Xaubadin» (Lafitte, MEO, 982). «Xabierto'ren eriotza» (Lizardi, MEO, 770). «Otartxo utsa» (Lizardi, MEO, 773). «Biotzean min dut» (Lizardi, MEO, 774). «Herioa» (J. Etxeberri, MEO, 155). «Otoi, adiskide...» (Loramendi, MEO, 818).
- HILARGIA: «Ilargia» (Azkue, MEO, 253).
- ILLUNTZA: «Illuntzeko» (Gandiaga, *Elorri*, 176 orr.). «Arrats gorri» (Lizardi, MEO, 781). «Illunabarra» (Arruti, MEO, 706).
- IRRINTZIA: «Irrintzina» (Barbier, MEO, 947).
- ITURRIA: «Iturri-negarra» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 40 orr.). «Ur-xirripa inhar batekin guduan» (Lafitte, MEO, 977).
- ITSASOA: «Uhainen dantza» (Lafitte, MEO, 976). «Itsasora!» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 137 orr.). «Itsasoa» (Iratzeder, MEO, 990). «Itxasua» (Etxeita, MEO, 516).
- KEA: «Etxeko kea» (Lizardi, MEO, 782).
- LANBROA: «Xirimiri» (Gandiaga, *Elorri*, 60 orr.).
- LOREA: «Lore-buru» (Gandiaga, *Elorri*, 52 orr.). «Mao Gorri» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 28 orr.). «Lore igarra» (Tapia-Perurena, MEO, 888). «Lora bateri» (Errebido, MEO, 244).
- UDABERRIA: «Neskatx urdin jantzia» (Lizardi, MEO, 772). «Sagarlore» (Lizardi, MEO, 775).

UDAZKENA: «Udagoena» (Gandiaga, *Elorri*, 193 orr.). «Udagoen-usaiña (Gandiaga, *Elorri*, 195 orr.). «Ondar gorri (Lizardi, MEO, 775).

ZERUA: «Aidean» (Gandiaga, *Elorri*, 181 orr.).

OHARRA: Ba-dakit sasi-bilduma hau txepelkeria bat dudana; baiña horrelaxe utzi beharko da gaurkoz. Olerkari asko falta dire ta oso onak, Orixe esate baterako. Edonork ezagutzen ditu gure poeta go-renak eta beren poemetatik osa lezake hemen agertu dena. Barka, ta eskerrik asko.

III.—POESIA BESOMOTZAK OSATZEN

Gazteluaitz Arantzazu'ko arkaitz ezagun bat da. Honen sahetsean, errekondoan, praillegaien futbol-zelaia aurkitzen da. Olerkaria Josepe Azurmendi dugu. Olerkia osatuko digutenak bosgarren urteko ikasleak ditugu, euskera hobekitxoan darabilkitenak. Errima-legerik-eta gordetze-korik ez zaie eskatu.

LOINAZ (Errezil'goa)

Gerizpeak itzaltzen
arratsarekin batera.
Argi urtu goría,
argi epel makala,
tu urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
jolas-zipriztiña,
aidea urratuaz
pozen pozak lertuak.
Nor litzaken ume...
Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru motelek pena.

OLERKARIAK

Gerizpeak luzatzen
arratsarekin batera.
Argi more biguna,
argi fresko leguna,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi ots,
poz biurrien ezpal,
aidea ebakitzen
pozen gezi zorrotz.
Nor litzaken ume...
Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru moreen pena.
Gazteluaitz-pean
alaitasun labe,
labeak karraxi.
Nor litzaken ume
ume alai beti.

ARZAILLUZ (Goiaz'koa)

Gerizpeak zorrotzen
arratsarekin batera.
Argi gozo txukuna,
argi motel kutuna,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
egunsentiko txinparta,
aidea txulatzen
pozen arrats mingots.
Nor litzaken ume...
Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru geldoen pena.

ZABALETA
(Legazpi'koa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *legor joanbera*,
argi *illun ilbera*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
txori nekatuen istillu,
aidea *zulatzen*
pozen *tximista oker*.
Nor litzaken ume...

Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *astunen* pena.

OIARZABAL
Andoain'goa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *urre mee*,
argi *bigun bare*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
ume-pozen altzo,
aidea *lotutzen*,
pozen *iñar biurri*.
Nor litzaken ume...

Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *tristeen* pena.

I. BERISTAIN
(Errezil'goa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *urdin illuna*,
argi *eztitsu goxoa*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
kanpai gazteen soiñua,
aidea *jolasten*
pozen *txiñare berri-*
-emaille.

Nor litzaken ume ...
Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *gorrien* pena.

Fr. JOSEBA INTXAUSTI, O. F. M.

ZERTAN DEN ESKUARA

Joan den Agorrilean, Baionako egunkari batek galdegin dee zombait eskualduner, zer zioten Eskuararen gerioaz. Ihardespen horiek agertu dira beraz, *Basque Eclair* deitzen den egunkarian, eta ene ihardespena izan da lehenik agertu dena, Agorrilaren 12-an.

Erraiten nuen bezala artikulu hortan, mintzo niz eskualdun gisa eta frantses erakasle gisa.

Zertan den Eskuara 1963-an.

Begistatzen dugularik, Luis Luciano Bonapartek duela ehun urthe publikatu zuen mapa, ikus dezakegu Hego-aldeko Eskual-Herrian anhitz galdu duela Eskuarak, bereziki Alaba eta Naparroan, eta aldiz, Eskiula-